

УДК 005.336.4+159.956.2+37.015.311:316.46

I. С. КАЛЕНЮК,
*професор, доктор економічних наук,
головний науковий співробітник відділу соціальної інфраструктури
Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України
(Київ),*
Л. І. ЦИМБАЛ,
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародної економіки
ДВНЗ “Київський національний економічний університет імені В. Гетьмана”*

ФОРМИ ПРОЯВУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ЛІДЕРСТВА

Охарактеризовано сутність інтелектуального лідерства, його прояви на різних рівнях реалізації (зокрема, на індивідуальному, організаційному та національному). Визначено основні показники, за якими оцінюють ефективність реалізації інтелектуального лідерства та форми його прояву.

Ключові слова: лідерство, інтелектуальне лідерство, форми прояву лідерства, рівень реалізації лідерства.

I. S. KALENYUK,
*Professor, Doctor of Econ. Sci.,
Principal Sci. Researcher, Department of Social Infrastructure,
M.V. Ptukha Institute of Demography and Social Studies of the NAS of Ukraine
(Kyiv),*
L. I. TSYMBAL,
*Cand. of Econ. Sci.,
Assoc. Professor, Chair of International Economy,
V. Het'man Kyiv National Economic University*

FORMS OF MANIFESTATION OF THE INTELLECTUAL LEADERSHIP

The essence of the intellectual leadership and its manifestations on various levels of realization (in particular, on the individual, organizational, and national ones) are characterized. The basic indicators, by which the efficiency of a realization of the intellectual leadership and the forms of its manifestation are estimated, are determined.

Keywords: leadership, intellectual leadership, forms of manifestation of the leadership, level of realization of the leadership.

Трансформація загальних умов господарювання під впливом глобалізації та становлення економіки знань супроводжується загостренням конкурентної боротьби на всіх рівнях, швидкою зміною конкурентних позицій, значним розширенням конкурентного середовища, зміною правил і методів ведення конкуренції. В умовах посилення взаємозалежності та взаємопроникнення національних економік

Каленюк Ірина Сергіївна (Kalenyuk Iryna Sergiivna) – e-mail: kalenyuk@ukr.net;
Цимбал Людмила Іванівна (Tsymbal Lyudmyla Ivanivna) – e-mail: l.tsimbal@ukr.net.

ці нові тенденції вимагають від різнорівневих суб'єктів глобальної економіки особливої уваги до нових явищ, перегляду місця й ролі багатьох економічних та управлінських процесів.

У сучасних висококонкурентних умовах важливим завданням для країн світу стає досягнення не просто економічного розвитку, а лідерських позицій, які самі по собі вже виступають інструментом конкурентної боротьби. Прояв лідерства стає важливим як серед окремих особистостей (у політиці, у ділових та інших колах), так і на рівні компаній та національних економік. У сучасному контексті істотно змінюється розуміння лідерства — тепер воно сприймається значно ширше, ніж психологічний феномен, стає елементом процесу управління колективом і, як засвідчує практика, дедалі більше переходить у площину економічного аналізу на різних рівнях суспільного устрою. Лідерство стає конкурентною перевагою і не тільки метою конкуренції, але й її інструментом, здатним приносити ще більші здобутки.

Перехід до VI технологічного укладу відбувається одночасно з виокремленням нових факторів конкурентоспроможності компанії чи країни. Причому ці фактори пов'язані не просто з людськими ресурсами — в їх основі лежать інтелектуальна діяльність, її результати (у вигляді новітніх досягнень і технологій) та їх застосування. В сучасних умовах вагомість інтелектуальної складової лідерства набирає нового змісту, що, у свою чергу, вимагає дослідження її природи та форм прояву на різних рівнях.

Питання лідерства є актуальною темою досліджень великої кількості науковців різних напрямів науки і практики. Так, загальні питання лідерства розглядалися у працях Ф. Бейлі, Б. Басса, К. Бланшара, Дж. Блонделя, Н. Газзарда, Р. Дафта, Р. Іреланда, В. Каца, В. Кременя, О. Нестулі, Ф. Селзніка, Р. Стогділа, М. Ке де Врі, Г. Оуена, В. Ходжсона та інших. Питання політичного лідерства стали центром уваги Л. Едінгера, В. Ле Віна, І. Гладуняка, Л. Гонюкової та інших. Організаційне лідерство розглядається у працях П. Сенге, С. Філоновича, М. Пірена, О. Лукашевої. Проте складність і багатоаспектність поняття "лідерство" ще залишають науковцям широкий простір для наукового пошуку, адже й досі немає єдиного розуміння у підходах до визначення цієї категорії, чекають на поглиблене дослідження форми прояву лідерства на різних рівнях і механізми його досягнення. Потребують переосмислення роль лідерства та форми його прояву в сучасних умовах загострення конкуренції у складному, взаємозв'язаному і глобалізованому світі. Безумовно, однією з найцікавіших у науковому розумінні проблем є дослідження сутності та форм прояву такого феномену, як інтелектуальне лідерство.

Мета статті полягає в дослідженні природи та основних форм прояву інтелектуального лідерства на різних рівнях.

Сучасне розуміння лідерства істотно розширюється, виходячи за межі психології та менеджменту. Змінюється природа лідерства, а отже, і його роль у сучасному середовищі. Неоднозначність поняття "лідерство", його прояви в сучасному економічному середовищі зумовлюють необхідність вивчення цих питань у нових обставинах його реалізації. Поняття "лідерство" (leadership) походить від англійського дієслова "lead", яке означає "вести", "проводити", "керувати", "бути першим". В економічній науці питання лідерства почали розглядатись у контексті дослідження ролі особистісного фактора в розвитку суспільства.

Виклики сучасної глобалізації, пов'язані з надзвичайним загостренням та ускладненням конкуренції, становленням суспільства знань, поширенням ІКТ, вносять свої корективи у прояви лідерства. Причому однією з ключових рис лідер-

ства виступає реалізація можливостей змін в умовах становлення економіки знань. Так, Г. Оуен, В. Ходжсон і Н. Газзард зазначають, що суть лідерства – у спробах людини кинути виклик оточуючій дійсності та змінити її [1]. У свою чергу, П. Сенге характеризує лідерство як інструмент розвитку потенціалу та побудови співтовариства [2].

Ускладнення поняття “лідерство” дістає вираження у численності форм його прояву: особистісне, державне, підприємницьке, міжнародне, ситуативне, політичне, технологічне та ін. Систематизацію форм прояву лідерства за різними критеріями досить широко представлено в науковій літературі [3]. Особливий інтерес викликає виокремлення феномену інтелектуального лідерства, його сутності, факторів і форм прояву на різних рівнях.

Сьогодні говорити про інтелектуальне лідерство компаній і країн дозволяють такі підстави. В умовах становлення постіндустріального суспільства аксіомою вже вважається визнання того факту, що проривний розвиток країн та окремих суб'єктів (корпорацій, університетів та ін.) забезпечується не стільки наявністю ресурсів, скільки технологіями їх використання (у тому числі з метою продукування якісно нових продуктів і послуг). Вирватись у світові лідери і втримати лідерські позиції вдається тим країнам, які докладають значних зусиль до розвитку свого інтелектуального потенціалу та його реалізації в економіці. В основі високих показників і динаміки розвитку таких країн, як Німеччина, Японія, Південна Корея, Сінгапур, Тайвань, Ісландія, Фінляндія та ін., лежать великі інвестиції у наукові дослідження і розробки, реалізація їх результатів у продукції та послугах, які виробляються і надаються, а також у якісних змінах у сферах життєдіяльності. У сучасному світі країна-лідер – це в першу чергу інтелектуальний центр, який є інтегратором, ініціатором і організатором активних дій.

На наш погляд, інтелектуальне лідерство – це досягнення високих позицій у конкурентній боротьбі за рахунок зростання якості та інтенсивності реалізації інтелектуальних ресурсів. Інтелектуальне лідерство розглядається скоріше не як кінцева мета, а як ключовий інструмент у досягненні глобального лідерства, який дозволяє завдяки накопиченню інтелектуального ресурсу підвищувати конкурентоспроможність і економічну ефективність. Суб'єктами інтелектуального лідерства можуть бути окремі особи, організації, регіони, країни. У свою чергу, кожний з цих суб'єктів може проявляти лідерство серед інших суб'єктів свого рівня і на вищих рівнях – організаційному, регіональному, національному, глобальному.

Важливими є також питання визначення критеріїв інтелектуального лідерства і форм його прояву. На нашу думку, можна виокремити 2 основні групи критеріїв: по-перше, щодо якості людських ресурсів (їх інтелектуальної складової) і, по-друге, щодо результативності інтелектуальної діяльності. Формами прояву інтелектуального лідерства стають високі позиції у рейтингах, оцінках, індексах тощо, які враховують різні аспекти і показники інтелектуальної складової людських ресурсів або результативності інтелектуальної діяльності.

Спробувати визначити форми прояву інтелектуального лідерства основних суб'єктів (індивідів, організацій і країн) можна на таких рівнях, як індивідуальний, організаційний, міжнародний та глобальний. З самого початку поширення поняття “лідерство” стосувалося переважно індивідуального рівня – рівня окремих особистостей. Лідерство розглядалося виключно як прояв особистісної діяльності, причому поза увагою науковців залишалися його економічна складова та характеристика економічних наслідків проявів лідерських якостей. У науковій літературі

ми можемо знайти велику кількість визначень лідерства як прояву особистісної діяльності, які можна згрупувати за такими основними підходами.

1. Лідерство розглядається в першу чергу як влада, що спрямована згори донизу і реалізується лідером-особистістю. За визначенням Дж. Блонделя, "лідерство — влада, яка здійснюється одним чи декількома індивідами" [4, с. 32].

2. Лідерство — це управлінський статус, керівна посада. Як вказано у праці Дж. Даунтона, це "становище у співтоваристві, яке характеризується здатністю людини, що займає цю посаду, скеровувати та організовувати колективну поведінку деяких чи всіх його членів" [5, с. 51].

3. Лідерство розуміється як вплив, який характеризується постійністю, широтою, пріоритетністю та авторитетністю (В. Кац, Л. Едінгер). Воно може розглядатися з точки зору впливу на групу як природний процес, який може змінювати поведінку людей для загального ефекту. Також лідерство може проявлятися через неформальний, психологічний вплив.

4. Поширеним є і розуміння лідерства через його роль в інноваційних процесах. Прийняття рішень відбувається через їх нові, оригінальні версії. Тим самим лідери виступають не тільки суб'єктами влади і впливу, але й новаторами.

Можемо підкреслити, що більшість підходів характеризують індивідуальний рівень, охоплюючи лише соціальні прояви та залишаючи поза увагою економічні наслідки і складові. У даних теоріях економічні засади розуміння лідерства відсутні, а лідерство розглядається як соціальний феномен, сутність якого полягає у спрямуванні процесів і формуванні загального розуміння.

З огляду на таке різноманіття підходів і визначень, безперечною залишається увага до цієї проблеми в різних сферах науки та практичної діяльності. Проте, скоріше за все, найбільший інтерес до лідерства спостерігається в теорії сучасного менеджменту. Поширеним є підхід до визначення лідерства як особливого управління, власне — управління вищого рівня. Так, у працях К. Бланшара вказано, що лідерство — це управління більш високого рівня, процес досягнення вагомих результатів при дії з повагою, турботою та чесністю заради добробуту всіх учасників [6, с. 13–14]. Отже, економічний зміст лідерства означає такий механізм управління, який передбачає прояв особистісних якостей лідера і реалізується у високій ефективності діяльності організації, збереженні її цілісності та здатності до розвитку, а також у високих показниках її конкурентоспроможності в зовнішньому середовищі.

На індивідуальному рівні інтелектуальне лідерство може проявлятися у певних позиціях окремої особи у певних тематичних конкурсах, рейтингах та ін. Приклади можуть стосуватися таких численних напрямів: першість з математичних знань і комп'ютерних технологій, конкурси на кращі наукові роботи, конкурси ерудитів тощо. Інтелект політичних лідерів теж завжди виступає їхньою сильною рисою. Результати досягнення високих позицій у численних конкурсах або перегонах найчастіше не мають безпосереднього економічного змісту, але, безумовно, стають підставою для більших економічних винагород у майбутньому. Здобуття перемог уже посилює конкурентні переваги індивідів, зміцнюючи їхні позиції на ринку праці та претензії на вищі доходи.

На рівні організацій ефективність індивідуального лідерства також значно підвищується за рахунок інтелектуальної складової. Вплив лідера на організацію або її структурний підрозділ може характеризуватися, на думку Е. Хелпіна і Б. Уїнера, такими аспектами поведінки лідера, як "категорія уваги" і "налагодження структури".

“Категорією уваги” визначається якість взаємовідносин між лідером та його підлеглими: з його боку це увага, доброзичливість, довіра, готовність пояснити свої дії та вислухати кожного з підлеглих, забезпечувати дотримання їхніх інтересів. Ця категорія характеризує сучасний тип лідера, який спирається не на авторитарні методи примусу, а на повагу до працівників, врахування їхньої думки та заохочення кожного до співпраці. На нові риси лідерського підходу до управління вказує Р. Дафт – “опора на контроль і жорсткість (притаманні старій парадигмі управління) виявляється менш ефективною, ніж мотивація і мораль (притаманні лідерству)” [7, с. 24].

“Налагодження структури” стосується здібностей лідера до ефективної організації діяльності, що передбачає планування, розподіл завдань і визначення шляхів їх виконання, роз’яснення організаційних ролей підлеглих, вимогу дотримання певних стандартів діяльності, критику незадовільної роботи. Ця категорія характеризує, наскільки лідер здатний організувати свою групу підлеглих на виконання поставлених завдань.

Спроби оцінити ефективність лідерства на індивідуальному рівні здійснювалися Е. Флейшманом і Е. Харісом [8], які простежували значущий взаємозв’язок між поведінкою лідера і такими характеристиками поведінки підлеглих, як скарги і плинність кадрів. Чим вищим є ступінь “налагодження структури” з боку лідера (відповідно до даних про його сприйняття підлеглими), тим більшою є кількість скарг і вищими – показники плинності. Цей зв’язок проявляється як криволінійна залежність: кількість скарг і показники плинності були незначно пов’язані з “налагодженням структури” лише до певного його ступеня, а при підвищенні ступеня “налагодження структури” кількість скарг і показники плинності різко зростали.

Таким чином, можемо стверджувати, що ефективність індивідуального лідерства істотною мірою визначається як особистісними рисами лідера, так і їх розвитком у процесі інтелектуального вдосконалення. При цьому аналіз індивідуального лідерства і форм його прояву дістає своє відображення у площинах як управління, так і ефективності діяльності. Наприклад, оцінка може проводитися з точки зору ступеня врахування фактора динаміки поведінки лідера, а також фактора ситуативності. Така оцінка тяжіє лише до врахування психологічних особливостей лідера, проте вона проводиться в таких площинах, які мають чіткі економічні ефекти. Основними площинами поведінки лідера, які підпадають під аналіз, є:

- інтелектуальне лідерство, що характеризується більшими швидкістю інтелектуальних процесів, ерудицією, доброзичливістю, справедливістю;
- ділове лідерство, яке виражається через уміння знайти ефективний підхід, уміння примусити і водночас готовність надати допомогу;
- практичне лідерство, що базується на перевагах у практичній сфері взаємодії (в цьому випадку лідер-практик виступає як організатор групової діяльності та при цьому проявляє такі свої особистісні якості, як сміливість, упевненість у своїх діях, здатність досягати поставленої мети шляхом розподілу обов’язків і контролю за ходом її досягнення) [9].

Суб’єктна основа лідерства ускладнюється, що дістає прояв у виокремленні не тільки індивідуального лідерства, але й інституційного (або організаційного). Суб’єктом індивідуального лідерства є окрема особистість, яка впливає на інших людей і згуртовує їх на досягнення певних цілей. Суб’єктом інституційного лідерства виступає організація, що здійснює вплив і на саму себе, і на інші організації. Лідерство організацій може проявлятися на організаційному (серед компаній своєї галузі чи свого міста), регіональному, національному, міжнародному і глобальному

рівнях. Такий підхід відображає поділ людської діяльності на особистісну та соціально-групову, що обґрунтовується у працях В. Кременя [10, с. 31].

Економічна природа лідерства активно проявляється саме на організаційному рівні, причому не тільки у встановленні контролю над ринком і регіоном, але й в активному впливі на інші підприємства, організації чи інституційні установи. Можливість такого впливу важлива не сама по собі, а в першу чергу — з метою досягнення додаткових економічних здобутків і можливостей самостійно визначити майбутній розвиток організації.

В економічній науці забезпечення організаційного лідерства є можливим як на основі внутрішніх процесів (адже воно формується "на всіх рівнях організації" (К. Бланшар) [6, с. 32]), так і у формі протидії зовнішнім факторам. На думку М. Ке де Врі, лідерські організації є дуже чутливими до оточуючого середовища. Саме тому вони згуртовані, мають сильну структуру, спільне бачення світу і єдину систему мислення. Вони "є прихильниками розподіленого лідерства, заохочуючи лідерство на всіх рівнях організації. Підтримують постійні інновації, які є джерелом організаційного життя. Заохочують оптимістичний настрій співробітників, продукують культуру навчання, реальності помилок, сприйняття різнобічного мислення та дій. Продукують наявність системної перспективи, формування синергетичного ефекту" [11, с. 80–82].

Наявність організаційного лідерства є необхідною для функціонування підприємства в умовах сучасних ринків, коли споживачі купують не товари, а бренди, і фірми стають правлячим кланом ринку, при цьому підйоми державного регулювання дещо послаблюються. В теорії ринкової влади С. Хаймера визначено, що компанія не може захопити частку ринку і завоювати лідерські позиції, якщо вона не реалізує стратегію лідерства.

Таким чином, організаційне лідерство стає необхідним фактором забезпечення успішної підприємницької діяльності в умовах сучасних викликів суспільного розвитку, стає як передумовою для конкурентоспроможності, так і її проявом. Організаційне лідерство проявляється як конкурентна перевага, яка забезпечує місце компанії на ринку. Тим самим лідерство компанії розглядається не стільки як явище соціальне, у межах якого визначається місце людини, скільки як явище економічне, яке стає джерелом збагачення компанії. Економічна діяльність компанії, яка визначає методи ринкового охоплення, конкурентної боротьби та агресивного маркетингу, в сукупності забезпечує їй лідируючі позиції.

У сучасному глобальному середовищі лідерські позиції на ринку займають ТНК, які досягають переваг над іншими учасниками ринку завдяки великій географічній зоні ведення своєї бізнес-діяльності, зменшенню трансакційних витрат, можливостям акумуляції ресурсів (природних, людських, науково-технічних тощо) приймаючих країн. Отже, формування лідерських позицій ТНК є і процесом, і результатом, що передбачає створення міжнародних комплексів і здійснення впливу не тільки на економіку окремих країн, але й на загальний стан світової торгівлі в цілому. За оцінками експертів, ТНК контролюють понад 50% світової торгівлі та майже 70% зовнішньої торгівлі.

Оцінка ефективності діяльності ТНК здійснюється виданням "Forbes", яке визначає їх рейтинг за основними результатами діяльності. Так, за 2014 р. цей рейтинг включає велику кількість ТНК, серед яких компанії Китаю і США впевнено утримують перші позиції*. Оцінка діяльності ТНК проводиться за основними по-

* Forbes [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.forbes.com/global2000>.

казниками економічної успішності: оборотом, прибутком, активами і капіталізацією. Відповідно до рейтингу, головні позиції займають компанії, що працюють у сфері банківських послуг і в енергетичному секторі, а також компанії з розробки високотехнологічної продукції (зокрема, у галузях машино- і автомобілебудування, у сфері ІКТ).

Дослідження економічних аспектів лідерства (що стає актуальним як у прикладних розробках і теоріях менеджменту, так і в загальній економічній науці – при осмисленні проблем підприємництва, конкурентоспроможності, міжнародної економіки, глобалістики) зумовлює інтерес до проблем інтелектуального лідерства: його сутності, механізмів і ролі у процесах світогосподарського розвитку. Виокремлення такого виду лідерства, як інтелектуальне, пояснюється, на наш погляд, зростанням значення людських ресурсів у цілому та їх інтелектуальної складової зокрема у забезпеченні розвитку сучасної економіки. Саме інтелектуальні фактори прямо або опосередковано, через вплив на інші фактори, виступають ключовими у досягненні високих позицій у сучасному висококонкурентному середовищі.

Дослідити та виявити вплив і роль інтелектуальних факторів у досягненні лідерських позицій у світовій економіці можливо на основі аналізу інтелектуальної складової в різних підходах до визначення лідерських позицій. Дійсно, сьогодні на міжнародному рівні мають місце численні оціночні підходи (рейтинги, індекси, таблиці та ін.), мета яких полягає у визначенні позицій окремих суб'єктів за різними критеріями на різних рівнях конкурентної боротьби.

На глобальному рівні часткову оцінку індивідуального лідерства в його узагальненому форматі та підтвердження його необхідності для зростання економіки знаходимо в деяких світових індексах, які з'явилися останнім часом. Зокрема, Global Innovation Index містить аналіз ролі людського капіталу у підвищенні економічних показників (зокрема, показників інноваційної діяльності). Іншим індексом, який враховує індивідуальну складову лідерства, є Global Talent Competitiveness Index, який повністю ґрунтується на дослідженні стану людського капіталу у країні *. Звичайно, ці індекси лише узагальнюють існуючі тенденції, а не розглядають індивідуальне лідерство як окремий елемент економічної системи.

Проблема лідерства стає актуальною не тільки для бізнесових організацій. Загострення конкуренції у глобальному масштабі, у свою чергу, актуалізує питання досягнення лідерських позицій і в інших сферах діяльності, специфіка яких зумовлює потребу у своїх лідерах і професіоналах. Однією з таких сфер починає виступати і безпосередньо інтелектуальна діяльність у системі освіти і науки. В останні роки з'явилися численні рейтинги університетів, індекси і рейтинги інноваційної діяльності, які стають інструментами ранжирування і виявлення лідерів у висококонкурентному середовищі інтелектуальної діяльності. Вихід питань лідерства в його сучасному розумінні на більш високий рівень дозволяє стверджувати про існування нових лідерських формацій у геополітичному середовищі та розумінні міжнародної економіки.

Підтвердженням вагомості інтелектуальних факторів у досягненні лідерства на глобальному рівні може стати виявлення цієї складової у світових рейтингах. У таблиці зведено основні світові рейтинги, здійснено аналіз частки показників, які характеризують саме інтелектуальну діяльність, і складових людського капіталу.

* INSEAD [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://global-indices.insead.edu/index.cfm>.

Глобальні індекси та рейтинги

	Індекси та рейтинги	Організації, що розраховують індекси та рейтинги	Показники	Вага
Інтелектуальна складова людських ресурсів	Індекс людського розвитку (Human Development Index – HDI)	ООН	Показник рівня освіченості	1 субіндекс із 3
	Індекс рівня освіченості країн світу (один з показників індексу людського розвитку; у дослідженнях розглядається окремо)	ООН	Індекс рівня грамотності Частка тих, хто навчається	2/3 1/3 у загальній вазі
	Індекс соціального прогресу (The Social Progress Index)	Розраховується у рамках проекту The Social Progress Imperative	Доступність базових знань і грамотність населення Тривалість навчання жінок Тривалість навчання у вищій школі Глобальний рейтинг університетів Нерівність у доступності освіти	5 індикаторів із 48
	Глобальний інноваційний індекс (The Global Innovation Index)	Всесвітня організація інтелектуальної власності	Людський капітал і дослідження в субіндексі інноваційних витрат	1 показник із 6
	Глобальний інноваційний індекс (The Bloomberg Innovation Index)	Агентство Bloomberg Rankings	Терціальна ефективність (5%) (коефіцієнт охоплення з усіх предметів для студентів)	1 індикатор із 7
	Індекс глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index – GCI)	Всесвітній економічний форум (ВЕФ)	Здоров'я і початкова освіта Вища освіта і професійна освіта	2 групи показників із 12
	Індекс процвітання (The Legatum Prosperity Index)	Legatum Institute	Показник якості освіти	1 субіндекс із 8
	Індекс задоволеності життям (Satisfaction with Life Index – SWL)	ОЕСР	Показник досяжності освіти	в 1 субіндексі
	Академічний рейтинг університетів світу (Academic Ranking of World Universities – ARWU)	Інститут вищої освіти Університету Шанхай Цзяотун	Враховує діяльність провідних університетів та їх масштаб	100%

Закінчення таблиці

	Вебометричний рейтинг університетів світу (Webometrics ranking of world's universities)	Лабораторія кіберметрики (Cybermetrics Lab) Національної дослідницької ради Іспанії (Spanish National Research Council – CSIC)	Враховує діяльність провідних університетів у мережі Internet та їх масштаб	100%
	Звіт COT	COT	Включає охоплення освітою (як початковою, так і середньою)	2 індикатори із 8
Результати інтелектуальної діяльності	Глобальний інноваційний індекс (The Global Innovation Index)	Всесвітня організація інтелектуальної власності	Субіндекс інноваційних витрат Субіндекс інноваційних результатів	100%
	Глобальний інноваційний індекс (The Bloomberg Innovation Index)	Агентство Bloomberg Rankings	Інтенсивність у сфері досліджень і розробок (20%) Високотехнологічна щільність (20%) Концентрація дослідників (20%) Патентна активність (5%) Технологічні можливості (10%)	5 індикаторів із 7
	Рейтинг країн за кількістю патентів	Всесвітня організація інтелектуальної власності	Враховує специфічні показники результатів інтелектуальної діяльності	100%
	Рейтинг країн за кількістю користувачів Інтернету	Складається на основі статистики	Враховує специфічні показники результатів інтелектуальної діяльності	100%
	Рейтинг країн за кількістю користувачів мобільних телефонів	Складається на основі статистики	Враховує специфічні показники результатів інтелектуальної діяльності	100%
	Рейтинг країн за рівнем експорту високотехнологічної продукції	Складається на основі статистики	Враховує специфічні показники результатів інтелектуальної діяльності	100%
	Індекс глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index – GCI)	Всесвітній економічний форум (ВЕФ)	Рівень технологічного розвитку Інноваційний потенціал	2 групи показників із 12

Безумовно, наведений перелік не є вичерпним, але представлений він найбільш вагомими та популярними світовими рейтингами. Усі вони відображають процес зростання ролі людського фактора та його перехід у нову площину забезпечення лідерських позицій. Провідні країни світу демонструють креативну перебудову, яка стає платформою для формування успішного суспільства та процвітаючої нації. Підтвердження цьому знаходимо в дослідженні Індексу людського розвитку (HDI), у межах якого досліджуються три складові: здоров'я і тривалість життя; освіта і доступ до неї; рівень життя, оцінений через ВНД на душу населення за ПКС у доларах.

Навіть такі узагальнюючі системи рейтингування, як індекс глобальної конкурентоспроможності, індекс соціального прогресу, індекс процвітання, звіт COT та ін., тією чи іншою мірою включають індикатори, що характеризують результативність інтелектуальної діяльності країни.

Так, одним з важливих показників, який визначається у межах дослідження World Development Indicators, є рейтинг експорту високотехнологічної продукції. За загальноприйнятими стандартами, до високотехнологічної належить продукція, у складі вартості якої частка НДДКР становить не менше ніж 3,5%. Таким чином, обсяги торгівлі високотехнологічною продукцією виступають показовим результативним індикатором рівня інтелектуальної діяльності кожної країни. Тенденції продажу високотехнологічної продукції свідчать про потенціал, накопичений у країнах, і про перспективні тенденції подальшого розвитку. Так, істотна роль у визначенні місця держави на світовій арені належить не тільки структурі її торгівлі, але й внутрішнім резервам для утримання лідерських позицій у майбутньому серед країн, які здійснюють торгівлю високотехнологічними товарами. Це відображається у звіті Всесвітньої організації інтелектуальної власності (World Intellectual Property Organization), де аналізуються патентна активність країн і кількість патентних заявок як від їх резидентів, так і від нерезидентів. Отже, досліджуються як внутрішні можливості, так і зовнішні джерела інтелектуалізації економіки.

Рівень реалізації потенціалу країн, структура їх торгівлі та спрямованість розвитку дістають відображення у глобальних рейтингах, які враховують згадані показники (наприклад, у визначенні глобального інноваційного індексу (World Intellectual Property Indicators), який досліджує інноваційні витрати країн світу та їх інноваційну ефективність).

Зведений аналіз показників різноманітних світових рейтингів дозволяє зробити висновок, що країни з найвищими показниками розвитку людського потенціалу, фінансування НДДКР, торгівлі високотехнологічною продукцією та послугами стають світовими "локомотивами" розвитку. Саме від нових технологій, ефективності їх реалізації, людського потенціалу країни залежать темпи і результативність її розвитку, а також місце на світовій арені. Якщо в 50-х роках минулого століття розвиток країни залежав від нових технологій лише на 38%, то вже у 90-х — на 65%. При цьому простежується і залежність між загальним рівнем розвитку країни, ефективністю її інтелектуальної діяльності та соціальним розвитком. Лідерами рейтингів за рівнем освіченості чи за соціальним прогресом стають країни, які належать до групи ключових інноваторів * [2].

Проведене дослідження стає підтвердженням ключової тенденції сучасного світогосподарського розвитку — до глибокої інтелектуалізації виробництва і торгівлі, пріоритетного розвитку науки, поширення складної розумової праці [12, с. 15]. Саме

* Рейтинг стран мира по уровню социального прогресса 2015 года (SOCIAL PROGRESS INDEX 2015) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://gtmarket.ru/news/2015/04/10/7126>.

це формує центри розвитку світової цивілізації та стає передумовою для формування суспільства, заснованого на знаннях.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Актуалізація проблеми лідерства у сучасному глобальному середовищі пов'язана як із загостренням конкуренції, так і з ускладненням структури глобальної економіки та факторів її розвитку. Відбувається ускладнення суб'єктної та об'єктної природи лідерства, що дістає свій прояв у різних формах діяльності та реалізується на різних рівнях економічної активності. Проявом таких процесів можна назвати виокремлення інтелектуального лідерства. Це підтверджується, з одного боку, підвищенням ролі інтелектуальних ресурсів у досягненні лідерських позицій за різноманітними критеріями економічного та інноваційного розвитку, а з іншого – тим фактом, що інтелектуальна діяльність стає самостійною сферою глобального змагання. Зростання значення інтелектуальної складової доведено за двома основними напрямками: по-перше, через аналіз кількості та якості людських ресурсів; по-друге, через кількість і якість результатів інтелектуальної діяльності. Таким чином, доведено вагомість інтелектуальної складової практично в усіх світових індексах і рейтингах, чим, у свою чергу, підтверджується підвищення ролі інтелектуальних ресурсів на всіх рівнях світогосподарського розвитку.

Тим часом проблема прояву інтелектуального лідерства ще залишає великий простір для подальшого аналізу як з точки зору виявлення кількісних залежностей та ролі інтелектуальних факторів, так і в контексті поглибленого дослідження факторів і механізмів досягнення лідерства за допомогою накопичення та реалізації інтелектуальних ресурсів.

Список використаної літератури

1. Оуэн Х., Ходжсон В., Газзард Н. Призвание – лидер: полное руководство по эффективному лидерству. – Днепропетровск : Баланс Бизнес Букс, 2005. – 384 с.
2. Сенге П., Клейнер А., Робертс Ш. и др. Танец перемен: новые проблемы самообучающихся организаций. – М. : ЗАО “Олимп-Бизнес”, 2003. – 624 с.
3. Каленюк И., Цымбал Л. Природа лидерства в современных условиях // Экономическая теория. – 2015. – № 2. – С. 86–98.
4. Blondel J. Political Leadership: Towards a General Analysis. – London – Beverly Hills – New Delhi : SAGE Publications, 1987.
5. Downton J., Rebel Jr. Leadership Commitment and Charisma in the Revolutionary Process. – N.Y. – London, 1973. – 220 p.
6. Бланишар К. Лидерство: к вершинам успеха. – СПб. : Питер, 2008. – 368 с.
7. Дафт Р.Л. Уроки лидерства ; [пер. с англ. А.В. Козлова] ; [под ред. И.В. Андреевой]. – М. : Эксмо, 2008. – 480 с.
8. Fleishman E.A., Harris E.F. Patterns of leadership behavior related to employee grievances and turnover // Personnel Psychology. – 1962. – Vol. 15. – Iss. 1. – P. 43–56 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1744-6570.1962.tb01845.x/abstract>.
9. Возна М. Підходи до оцінки лідерських якостей керівника [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kerivnyk.info/2014/04/vozna.html>.
10. Кремень В.Г., Пазиніч С.М., Пономарьов О.С. Філософія управління. – Харків : НТУ “ХПІ”, 2008. – 524 с.
11. Кэ де Ври М. Мистика лидерства. Развитие эмоционального интеллекта. – М. : Альпина Паблишерз, 2003. – 311 с.

12. Лукьяненко Д., Колесов В., Колот А., Столярчук Я. и др. Глобальное экономическое развитие: тенденции, асимметрии, регулирование : моногр. ; [под ред. Д. Лукьяненко, А. Поручника, В. Колесова]. — К. : КНЭУ, 2013. — 466 с.

References

1. Owen H., Hodgson V., Gazzard N. *Prizvanie – Lider: Polnoe Rukovodstvo po Effektivnomu Liderstvu* [The Leadership]. Dnepropetrovsk, Balans Biznes Buks, 2005 [in Russian].

2. Senge P., Kleiner A., Roberts Ch. et al. *Tanets Peremen: Novye Problemy Samoobuchayushchikhsya Organizatsii* [The Dance of Change: The Challenges to Sustaining Momentum in Learning]. Moscow, Olimp-Biznes, 2003 [in Russian].

3. Kalenyuk I., Tsymbal L. *Priroda liderstva v sovremennykh usloviyakh* [The nature of leadership under the modern conditions]. *Ekon. Teoriya – Econ. Theory*, 2015, No. 2, pp. 86–98 [in Russian].

4. Blondel J. *Political Leadership: Towards a General Analysis*. London – Beverly Hills – New Delhi, SAGE, 1987.

5. Downton J., Rebel Jr. *Leadership Commitment and Charisma in the Revolutionary Process*. New York, London, 1973.

6. Blanchard K. *Liderstvo: k Vershinam Uspekha* [Leading at a High Level]. St.-Petersburg, Piter, 2008 [in Russian].

7. Daft R. L. *Uroki Liderstva*, pod red. I.V. Andreevoi [Leadership Lessons]. Moscow, Eksmo, 2008 [in Russian].

8. Fleishman E.A., Harris E.F. Patterns of leadership behavior related to employee grievances and turnover. *Personnel Psych.*, 1962, Vol. 15, Iss. 1, pp. 43–56, available at: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1744-6570.1962.tb01845.x/abstract>.

9. Vozna M. *Pidkhody do otsinky lider's'kykh yakosti kerivnyka* [Approaches to the estimation of chief's leading quality], available at: <http://kerivnyk.info/2014/04/vozna.html> [in Ukrainian].

10. Kremen' V.G., Pazynich S.M., Ponomar'ov O.S. *Filosofiya Upravlinnya* [The Philosophy of Management]. Kharkiv, NTU "KhPI", 2008 [in Ukrainian].

11. Kets de Vries M. *Mistika Liderstva. Razvitie Emotsional'nogo Intellekta* [The Leadership Mystique]. Moscow, Alpina, 2003 [in Russian].

12. Luk'yanenko D., Kolesov V., Kolot A., Stolyarchuk Ya. et al. *Global'noe Ekonomicheskoe Razvitie: Tendentsii, Asimmetrii, Regulirovanie*, pod red. D. Luk'yanenko, A. Poruchnika, V. Kolesova [Global Economic Development: Tendencies, Asymmetries, and Regulation], edited by D. Luk'yanenko, A. Poruchnik, V. Kolesov. Kiev, KNEU, 2013 [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 20 серпня 2015 р.
